

Demir iradəəsi, yorulmazlığı, qeyri-adi müdrikliyi, dövlət siyasətindən professional səviyyədə baş çıxarması nəticəsində Ulu öndər müstəqilliyimizin ilk illərində ölkəmizi üzələşdiyi ağır iqtisadi və siyasi vəziyyətdən şərəflə çıxarmış, "Əsrin müqaviləsi" ilə "yeni enerji strategiyasının" əsasını qoymuş, Azərbaycanın dövlət təhlükəsizliyi sistemində ən böyük nüfuz sahibinə çevrilmişdir. Məhz onun sayəsində ölkəmizdə enerji təhlükəsizliyinin təmin olunması sahəsində görülən işlər müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsi yolunda mühüm amillə çevrilmişdir. Bu bir reallıqdır ki, enerji siyasəti bu gün dünyada mühüm və strateji rola malikdir. Qloballaşan dünyada dövlətlərin iqtisadi və siyasi gücü bir çox hətdən enerji təhlükəsizliyi məsələləri ilə ölçülür-daha dəqiq enerji təhlükəsizliyi sabitliyini və təhlükəsizliyinə qarantı hesab edilir. Məhz bu baxımdan Ümummilli liderin enerji strategiyası ölkəmizə yalnız iqtisadi deyil, həm də siyasi dividendlər qazandırır. Bu gün Azərbaycan özünün müstəqil enerji siyasətini həyata keçirir və bu siyasət regionda təhlükəsizliyin möhkəmlənməsində strateji faktor kimi çıxış edir. Ölkədə və regionda enerji resurslarının, enerji təchizatının və tədarük bazarlarının şaxələndirilməsi, qarşılıqlı investisiya qoyuluşunun artması, enerji resurslarının, karbohidrogen ehtiyatlarının əlverişli və təhlükəsiz marşrutlarla daşınması həyata keçirilən enerji siyasətinin səmərəli nəticələridir.

Dünya təcrübəsindən məlumdur ki, dövlət başçısı ölkənin inkişaf tələblərini və xalqın mənafeyini dəqiqliklə qiymətləndirməyə qadir, ölkənin mədəni, iqtisadi və təbii resurslarını, potensialını əhəlinin rifah halının yaxşılaşdırılmasına və dövlətçiliyin inkişafına yönəltməyi bacaran şəxs olmalıdır. Bu mənada, Azərbaycan xalqı çox xoşbəxtədir ki, tarix ona Ümummilli lider kimi dünyamiqyaslı dahi şəxsiyyət, eləcə də xalqımızın və dövlətimizin qarşısında duran çətinlikləri aradan qaldırmaqda Azərbaycan dövlətini qısa bir zamanda hüquqi, dünyəvi, demokratik inkişaf yoluna çıxarmağa qadir olan dövlət başçısı bəxş etmişdir.

Bu gün Azərbaycan özünün zəngin enerji ehtiyatlarından səmərəli istifadə etməklə beynəlxalq miqyasda enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində mühüm rol oynayan başlıca faktorlardan birinə çevrilmişdir. Ölkəmiz milli maraqlara müvafiq olaraq həyata keçirilən pragmatik siyasət nəticəsində miqyasına görə regional, əhəmiyyətində görə isə global xarakterli transmilli layihələrin mərkəzi oyunçusu kimi çıxış edir. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycanın iştirakı olmadan bu gün regionda heç bir layihə gerçəkləşdirilmir. Azərbaycanın enerji siyasəti regionda təhlükəsizliyin möhkəmlənməsində strateji faktor kimi çıxış edir-qarşılıqlı investisiya qoyuluşunun artması, yeni əməkdaşlıq platformalarının gündəmə gətirilməsi, enerji resurslarının, karbohidrogen ehtiyatlarının əlverişli və təhlükəsiz marşrutlarla daşınması regional miqyasda hazırkı əməkdaşlığın səmərəli nəticələridir. Şübhəsiz ki, regionda bu qədər həyata keçirilən və əməkdaşlığa təkən verən layihələrdə Ulu öndərin zəkası, Azərbaycanın siyasəti iradəsi və qətiyyəti öz sözümlü demışdir. Digər tərəfdən, Azərbaycanın enerji ehtiyatlarının ixracında çoxvariəntli nəqlətim sistemine - diversifikasiya edilmiş təchizata üstünlük verir və dünyanın aparıcı dövlətləri tərəfindən etibarlı strateji tərəfdaş kimi qiymətləndirilir. Müstəqil enerji siyasəti ölkəmizin beynəlxalq arenadakı mövqeyini, həmçinin, region və regionətrafi coğrafiyanın geostrateji təhlükəsizliyini daha da gücləndirir. Memarı Ümummilli lider olan Azərbaycanın səmərəli enerji siyasəti yeni əməkdaşlıq platformaları müəyyənləşdirməklə yanaşı, Avrasiyanın enerji xəritəsinin zənginləşməsinə strateji töhfələr verir.

Bütövlükdə, regional və beynəlxalq təhlükəsizliyə mühüm töhfələr verən Azərbaycanla enerji sahəsində tərəfdaşlıq əhəmiyyətli strateji dividendlər vəd edir və çoxşaxəli tərəfdaşlıq nöqtəy-nəzərindən yüksək qiymətləndirilir. Azərbaycanın pragmatik enerji siyasəti regional və global miqyasda enerji

Yaşar Əhmədov
Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Dövlət Neft və
Sənaye Universitetinin dosenti

Yeni enerji strategiyasının memarı...

təhlükəsizliyinə xüsusi əhəmiyyət verən aparıcı dövlətlər üçün mühüm önəm daşıyır. Digər tərəfdən, Azərbaycanın balanslaşdırılmış xarici siyasət strategiyası regionun siyasəti və iqtisadi, həmçinin enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasına birbaşa töhfələr vermişdir. Təsədüfi deyil ki, bu gün dünyanın aparıcı dövlətləri və təşkilatları Azərbaycanı Cənubi Qafqazın təhlükəsizlik qarantı və inkişaf mənbəyi adlandırırlar. Beləliklə, dünya dövlətləri Azərbaycanın siyasəti əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirir, ölkəmizin Cənubi Qafqaz və Xəzər dənizi regionunda enerji təhlükəsizliyi sahəsində evəz olunmaz tərəfdaş kimi böyük dəyəərə malik olduğunu qəbul edir. Azərbaycanın təşəbbüsü və iştirakı ilə reallaşdırılan enerji layihələrinin geostrateji - siyasəti və iqtisadi əhəmiyyəti beynəlxalq miqyasda olduqca yüksək qiymətləndirilir. Çünki Azərbaycanın bu sahədə həyata keçirdiyi strateji kurs həm də ölkəmizlə əməkdaşlıq edən dövlətlərin enerji təhlükəsizliyinin, milli maraqlarının təmin olunması baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edir-bu baxımdan, Cənub Qaz Dəhlizi böyük önəm kəsb edir-Cənub Qaz Dəhlizi Azərbaycanın Avropanın enerji təhlükəsizliyində rolunu daha da artırmış, bütövlükdə, Avropanın enerji təhlükəsizliyinə sanballı töhfədir. Enerji təhlükəsizliyi dövlətlərin milli təhlükəsizliyinin struktur elementlərindən biri olaraq həlledici yerə və rola malikdir. Əgər Samuel Hantinqton yaşadığımız XXI əsr dünyası sivilizasiyalarının toqquşması əsri kimi xarakterizə edərdisə, müasir siyasəti reallıqlar kontekstində bir sıra siyasəti ekspertlər dünya siyasətinin aparıcı amili kimi dövlətlərin enerji ehtiyatlarına malik olub-olmaması ilə səcüyələndirirlər.

Enerji təhlükəsizliyinin siyasəti məfhum kimi meydana çıxmasının tarixi başlanğıcı vardır. Belə ki, Birinci dünya müharibəsi ərfəsində Böyük Britaniyanın baş naziri və dünyanın bugünkü siyasəti mənzərəsinin müəyyənləşdirən əsas şəxslərdən biri olan Uinston Çörçil ingilis donanmasının gəmilərinin enerji qaynağını kömürdən neftə keçirtmək haqqında tarixi bir qərar qəbul etdi. Çörçil ingilis donanmasını alman donanmasından daha sürətli etmək niyyətində idi. Lakin bu keçid Kral dəniz quvvələrinin təkə Uelsdəki kömürə deyil, eyni zamanda o dövrdə Fars körfəzindən gələcək neft tədarükünə olan etibarın vacibliyini də ifadə edirdi. Beləliklə, enerji təhlükəsizliyi milli strategiyanın əsas məsələsinə çevrilir. Enerji təhlükəsizliyi bu gün də dünya dövlətlərinin bir nömrəli gündəm mövzusu olmaqda davam edir. Enerji təhlükəsizliyinə olan diqqət artan yüksək neft qiymətləri ilə əlaqələndirilir. Bununla yanaşı, terror təhlükəsi, bəzi ixracatçı ölkələrdəki qeyri-sabitlik, daxili və xarici siyasətdəki uzlaşmazlıqlar, geosiyasi rəqabət, həmçinin

nin ölkələrin iqtisadi genişlənməsini təmin etmək üçün enerjiyə olan əsaslı ehtiyacı daha da artırır. Çox uzaq gələcəkdə deyil, qarşıda gələn onilliklərdə dünyanın enerji tələbatını ödəmək üçün kifayət qədər mənbələrin olub-olmayacağına dair narahatlıq artmaqda davam edir. Enerji təhlükəsizliyinin hər kəs tərəfindən qəbul olunmuş vahid tərifi yoxdur. Əgər inkişaf etmiş ölkələr üçün bu əlverişli qiymətlərlə kifayət qədər tədarükün olmasıdırsa, fərqli ölkələr bu konsepsiyani fərqli şəkildə izah edirlər. Belə ki, enerji ixrac edən ölkələr öz ixracatlarında "tələbat təhlükəsizliyini" qorumağa çalışırlar ki, bu da hökumət gəlirlərinin böyük hissəsini meydana gətirir.

Avropanın enerji təhlükəsizliyində Azərbaycan yeni, yegane, alternativ enerji mənbəyi funksiyasına malikdir. ABŞ-ın Azərbaycan

candakı keçmiş səfiri və ABŞ-ın Avrasiya Enerji məsələləri üzrə xüsusi elçisi Riçard Moringstarrın təbiri ilə desək "Azərbaycan təbii qazı Cənub Dəhlizinin genişləndirilməsi üçün mütləq vacibdir." Bu mənada Cənub Qaz Dəhlizi Orta Asiya və Xəzər bölgəsindən Avropaya təbii qazın neql edilməsi və ən başlıcası Rusiyanın təbii qaz tədarükündən asılılığı ilə bağlı narahatlıqlarına Avropa İttifaqının reaksiyası hesab edilə bilər. 2011-ci ildə Bakıda Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında Cənub Qaz Dəhlizi haqqında Birgə Bəyannamə imzalanmışdır. Nəticə etibarilə Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında olan münasibətlərdə əhəmiyyətli dərəcədə irəliləyiş əldə olunmuşdur. Əgər əvvəllər Azərbaycan bir vasitəçi ölkə kimi görünürdüsə, hal-hazırda ölkəmiz Cənub Dəhlizinin formasını və gələcəyini təyin edən əsas iştirakçıya çevrilmişdir-bu həm də bir mənada o deməkdir ki, boru kəmərləri Azərbaycana Avropa İttifaqı ilə münasibətlərində daha çox səlahiyyət verəcəkdir. Azərbaycan zəngin enerji ehtiyatlarına, inkişaf etmiş yanacaq və enerji infrastrukturuna və enerji sistemində malikdir. Azərbaycanın dünyanın enerji sistemində artan əhəmiyyətli rolu, transmilli enerji bazarlarında özünəməxsus yeri və Avropanın enerji təhlükəsizliyində fəal iştirakı global, regional, geosiyasi və geoiktisadi mövqeyinə mühüm təsir göstərir-bütün bu amilləri nəzərə alaraq Avropa İttifaqı Azərbaycanla münasibətlərinə xüsusi diqqət yetirir.

Azərbaycan və Avropa İttifaqının təşəbbüsü ilə hər il Bakıda Cənub Qaz Dəhlizinin Məşvərət Şurasının iclasları keçirilir-Avropa İttifaqı və tədbirlərdə ən yüksək səviyyədə təmsil olunur. Azərbaycanın bütün uğurlu enerji layihələrinin təməlinde birbaşa Ümummilli liderin şəxsi keyfiyyətləri və siyasəti uzaqgörənliyi nəticəsində baş tutan "Əsrin müqaviləsi" dayanır. Bu, Azərbaycanın enerji siyasətinin əsas özəyini təşkil edir. Müqavilə imzalandığı müddətdə Azərbaycan praktiki olaraq siyasəti və iqtisadi blokada vəziyyətində idi. Bu çətin vəziyyətdə Ulu öndər yeddi ölkədən on bir xarici neft şirkətini inandırmağa müvəffəq oldu ki, yenice müştəriyə əldə etmiş gənc bir dövlətə sərməyə qoysunlar. Tarixdə ilk dəfə olaraq xarici şirkətlər Xəzərdəki neft və qaz yataqlarının işlənilməsində iştirak etməyə başladılar. "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycanın dünyaya açıq ölkə olduğunu nümayiş etdirdi. Bu müddətdə Azərbaycanın yeni neft strategiyası və onun doktrinası uğurla başladı. Azərbaycan dahi şəxsiyyətin cəsarəti və müdrikliyi sayəsində dünyada özünü təsdiq edə bildi. Cənub Qaz Dəhlizinin Layihəsinin təşəbbüsünü Azərbaycan olmuşdur-Azərbaycan Avropanın enerji təhlükəsizliyinə mühüm töhfə verməyə hazırdır. Cənub Qaz Dəhlizinin əsas hissəsi olan Trans Anadolu Təbii Qaz Boru Kəməri

(TANAP) Azərbaycan qazını birbaşa Avropaya çatdıracaqdır. TANAP həm Türkiyənin, həm də Orta Şərqi ən uzun və ən böyük təbii qaz kəməri hesab olunur. Nəticə etibarilə Cənub Qaz Dəhlizi Avropa İttifaqının əsas enerji və geosiyasi təşəbbüsü olaraq qalacaq və Azərbaycan öz qazını Avropa İttifaqına ixrac etməkdə maraqlıdır. Azərbaycan Şahdəniz 2 yatağından çıxarılan təbii qazı TANAP və Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) vasitəsilə Avropaya ötürəcəkdir.

Müstəqilliyin ilk illərində məlum səbəblərdən bərabər hala düşmüş Azərbaycan iqtisadiyyatında tərəqqiyə nail olunmasında, çox kövrək və zəif dövlət siyasətinin güclü və aparıcı mövqeyə yüksəlməsində, gənc dövlətimizin dünya miqyasında tanındılmasında Ümummilli liderin müstəsna xidmətləri olmuşdur. Azərbaycanın "Yeni neft strategiyası"nda mühüm məsələlərdən biri də enerji resurslarının dünya bazarına hansı marşrutlarla çıxarılması olmuşdur. Ümummilli liderin neft strategiyasının tərkib hissələrindən biri də neft marşrutlarının alternativliyinə nail olmaq idi. Neft marşrutlarının şaxələndirilməsi Azərbaycanın hər hansı bir dövlətdən iqtisadi asılılığına son qoymaqla yanaşı, ölkəmizin milli mənafeyinə cavab verir. Hal-hazırda Azərbaycanın enerji resursları bir-neçə marşrutla dünya bazarına çıxarılır. Bunlar Bakı-Novorossiysk, Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəmərləri, həmçinin Cənub Qaz Dəhlizi layihəsi əsasında reallaşan genişləndirilmiş Cənubi Qafqaz Boru Kəməri, TANAP (Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline) və TAP (Trans Adriatic Pipeline) qaz boru kəmərləridir.

"Yeni enerji strategiyası"na uyğun olaraq Azərbaycanın enerji potensialının dünya bazarlarına çıxarılması istiqamətində bir sıra uğurlu layihələrə imza atılmışdır. Son illər dünyanın potensial qaz ixracatçısına çevrilmiş Azərbaycan regionu və Avropanın enerji xəritəsinin zənginləşdirir, müstəqil iqtisadi siyasət yerindən bir ölkə kimi bir sıra global enerji və nəqliyyat layihələrinin təşəbbüsünə və fəal iştirakçı rolunda çıxış edir. Artıq özünün zəngin karbohidrogen ehtiyatları hesabına enerji təhlükəsizliyini tam təmin etmiş ölkəmiz uzun illərdir ki, Avropanın da enerji təhlükəsizliyinə mühüm töhfələr verir. Bugün həyata keçirilən enerji resurslarının düzgün neql strategiyası nəticəsində respublikamız dünya enerji bazarında rolunu əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmləndirmişdir.

Bakı-Novorossiysk-1996-cı il fevralın 18-də Moskvada Azərbaycan neftinin Rusiya ərazisindən keçməklə Qara dənizin Novorossiysk limanına neql olunması haqqında müqavilə imzalanmışdır. ABƏŞ, ARDNŞ və Transneft arasında imzalanan üçtərəfli sənədə neftin Novorossiysk limanına qədər daşınmasını nəzərdə tutan bütün hüquqi və texniki məsələlər öz əksini tapmışdır. Rusiya qəbul edirdi ki, Azərbaycan neftinin sahibi deyildir və Azərbaycan neftinə mülkiyyət hüququ bu neftin istehsalçısına məxsusdur. Bu həmin dövr üçün, Azərbaycanın "Yeni neft strategiyası"nın əldə etdiyi mühüm nailiyyəti kimi qiymətləndirilməlidir. 997-ci il oktyabrın 25-dən Azərbaycanın nefti şimal boru kəməri vasitəsi ilə dünya bazarına çıxdı-bu neft kəmərinin ümumi uzunluğu 1330 km, Azərbaycan ərazisindəki uzunluğu isə 231 km, kəmərin diametri 720 mm-dir. Kəmərin illik nəqləmə gücü 6,1 milyon tondur.

Bakı-Supsa-1996-cı ildə martın 8-də ABƏŞ, ARDNŞ və Gürcüstan hökuməti arasında bağlanmış 3 tərəfli müqavilələrdə Azərbaycan Azəri, Çırağ, Günəşli yataqlardan çıxan ilkin Azərbaycan neftinin daşınmasını Bakı-Supsa neft kəməri vasitəsi ilə nəqlini nəzərdə tuturdu. Bakı-Supsa neft kəməri ilə ilkin Azərbaycan nefti 1999-cu il aprelin 17-də ixrac olunmağa başlamışdır. Bu marşrutun ən böyük üstünlükləri Azərbaycan neftinin təmiz halda "Azəri light" markası ilə dünya bazarına çıxarılması və neftin Supsa Novorossiyskə nisbətən daha ucuz neql olunması idi. Bakı-Supsa neft kəmərinin uzunluğu 837 km, diametri 530 mm-dir. Kəmərin illik nəqləmə gücü 5,1 milyon tondur.

Əvvəlki Səh. 11

Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəməri Azərbaycanın mənfələrinin uzunmüddətli şəkildə qorunması, genişmiqyaslı beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın inkişafı, regionda neft hasilatının artması ilə əlaqədar neftin dünya bazarlarına nəqlinin təmin edilməsi məqsədi ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri kimi strateji əhəmiyyətli bir layihənin gerçəkləşməsi çox önəmli hadisə olmuşdur. İlk dəfə bu kəmərin əsas ixrac kəməri kimi çəkiləcəyini tam müəyyənləşməsi 26 aprel 1998-ci ildə Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə prezidentlərinin Trabzon görüşündə məlum oldu. 1998-ci il oktyabrın 29-da Ankarada Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan və Özbəkistan prezidentləri və ABŞ-in energetika naziri tərəfindən Bakı-Tbilisi-Ceyhan marşrutu ilə Əsas İxrac Kəmərinin çəkilməsini müdafiə edən Ankara bəyannaməsi imzalanması ilə bu layihənin ilkin razılaşması əldə olunmuşdur. 1999-cu il noyabrın 18-də İstanbulda keçirilən ATƏT-in zirvə toplantısının gedişində İstanbul Çırağan sarayında xam neftin Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə əraziləri ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri vasitəsi ilə nəql edilməsinə dair saziş imzalandı. Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsinə dəstəkləmək, Qazaxıstan və Türkmənistan neftini bu layihəyə cəlb etmək üçün ABŞ-in şahidliyi ilə Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan və Türkmənistan arasında İstanbul bəyannaməsi imzalandı. 2002-ci il sentyabrın 18-də Səngəçalda Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin inşasına başlanılmışdır. Bununla da Ümummilli liderin müəllifi olduğu "Yeni neft strategiyası"nın ən mühüm uğuru olan Bakı-Tbilisi-Ceyhan reallaşmış oldu. 2006-cı il mayın 28-də Azərbaycan nefti Ceyhan limanına çatdı və iyulun 4-də neftlə yüklənmiş ilk tanker buradan yola salındı. 2006-cı il iyulun 13-də Türkiyənin Ceyhan şəhərində XXI əsrin ən böyük enerji layihəsi olan Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təntənəli açılış mərasimi keçirildi. Səngəçal terminalından Türkiyənin Aralıq dənizi sahilindəki Ceyhan terminalınadək uzanan 1774 kilometrlik xəttin çəkilməsində təxminən 4 milyard dollar vəsait xərclənmişdir. BTC kəməri ilə ildə 60 milyon ton neft nəql etmək mümkündür. Bu kəmərlər Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə və bütövlükdə bölgə, Avropa və ümumən dünya üçün iqtisadi, siyasi baxımdan, enerji təhlükəsizliyi cəhətdən çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Cənubi Qafqaz Boru Kəməri-Yeni neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi, neft sənayesinə geniş sərmayə qoyuluşu, neft əməliyyatlarında müasir texnika və texnologiyaların tətbiqi nəticəsində 1999-cu ildə nəhəng "Şahdəniz" qaz-kondensat yatağı aşkar edildi-bununla XXI əsrdə Azərbaycanda qaz sənayesinin inkişafına və Azərbaycanın neftlə yanaşı qaz ixrac edən ölkəyə çevrilməsinə zəmin yaradıldı. 2007-ci il iyulun 3-də Xəzərin Azərbaycan sektorundakı Şahdəniz qaz-kondensat yatağından hasil edilən təbii qaz Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz boru kəməri ilə Türkiyənin qaz kəmərləri sistemində daxil oldu. Uzunluğu 690 km olan Cənubi Qafqaz Boru kəməri Türkiyə sərhədində Azərbaycanla və Gürcüstanda Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) xam neft kəməri ilə eyni marşrutdadır və Türkiyədə bu ölkənin qazpaylama sistemində birləşdirilmişdir. Bakı-Tbilisi-Ərzurum kəmərinin fəaliyyətə başlaması Azərbaycanı ilk dəfə qaz ixracatçısına çevirdi.

Cənub Qaz Dəhlizi -2014-cü ilin sentyabrında Səngəçal terminalında təməli reallaşan "Cənub" qaz dəhlizi 20 illik uğurlu enerji siyasətinin məntiqi davamı idi-o Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinin iki dəfə uzundur, Azərbaycana əlavə dividendlər gətirməklə, ölkə iqtisadiyyatını daha da sürətlə inkişaf etdirəcəkdir. Avropanın enerji təhlükəsizliyinin həllində mühüm faktor olan Cənub Qaz Dəhlizi çoxtərəfli tərəfdaşlığı genişləndirərək beynəlxalq əməkdaşlıq prosesini sürətləndirəcəkdir. Cənub Qaz Dəhlizinin mühüm hissəsi olan TANAP qaz kəməri

2018-ci ildə Türkiyənin Əskişəhər şəhərində istifadəyə verilmişdir. Trans Anadolu Qaz Boru Kəməri təbii qazı Türkiyənin Şərq sərhədindən Qərb sərhədinə daşıyacaq, bütün ölkədə sabit tranziti təmin edəcəkdir. Ümumi uzunluğu 1850 kilometr olan TANAP-ın 18 kilometr uzunluğunda sualtı hissədən də ibarətdir. Boru kəmərinin diametri 1,4 metrdir. Kəmərin buraxılış qabiliyyəti 2026-cı ildə 31 milyard kubmetrə çatdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) Xəzər regionundan qazın Yunanıstan, Albaniya və Adriatik dənizi vasitəsilə İtaliyanın cənubuna, oradan isə Qərbi Avropaya nəqlini nəzərdə tutur.

Tarixi dostluq, qarşılıqlı etimad, səmimi münasibətlər, yüksək səviyyəli əməkdaşlıq əsasında qurulan Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri daim möhkəmlənəcəkdir. Xalqlarımızın eyni soykökünə, dilə, dinə, mədəniyyətə və bir çox digər qarşılıqlı bağlara malik olması bu iki ölkəni həmişə bir-birinə doğma etmiş, sevincli, kədərli günlərdə də biri digərinin yanında olmuşdurlar. Dahi Mustafa Kamal Atatürkün "Azərbaycanı sevinci bizim sevincimiz, kədəri bizim kədərimizdir", Ümummilli lider Heydər Əliyevin "Bir millət, iki dövlət" fəlsəfəsi ilə əsaslı təməl sahib olan Azərbaycan-Türkiyə dövlətləri arasındakı münasibətlər bu gün hər iki ölkə rəhbərliyi tərəfindən həyata keçirilən düzgün, məqsədyönlü siyasətin məntiqi nəticə

si olaraq daha yüksək səviyyəyə çatmaqda, bir sıra sahələr üzrə isə keyfiyyətə yeni müstəviyə keçməkdədir. Müasir dövrdə Azərbaycanın etibarlı strateji tərəfdaşı olan Türkiyə ilə münasibətlərin möhkəmləndirilib daha da genişləndirilməsi Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin çox mühüm tərkib hissəsi, yeni enerji strategiyasının əsasıdır. Azərbaycan və Türkiyə arasında əlaqələrin belə səviyyədə inkişafı təkə bu dövlətlərin yox, həm də regionun ümumi tərəqqisinə, sabitliyin bərqərar olmasına mühüm töhfələr verir-eyni zamanda, türk dünyasının daha sığ şəkildə bir araya gəlməsinə bu gün şərtləndirən ən mühüm amillərdən biri də məhz Azərbaycan və Türkiyənin münasibətlərinin inkişafından keçir.

Dünya etiraf edir ki, bu gün Azərbaycan və Türkiyənin enerji siyasəti Avrasiya üçün alternativsiz siyasətdir. Sürətlə qloballaşan dünyada ikinci bir mühüm proses elə eyni sürətlə davam edən qütbləşmədir. Tərəfdar ölkələrin sayını artırmaqla öz mövqelərini qorumağa çalışan böyük mərkəzlər yeni formalaşan münasibətlər sferasında kənarda qalmaq istəmir. Düzgün siyasət, iqtisadiyyatın şaxələnməsi, hərbi qüdrət kimi amillər isə bütün bu prosesdə həlledici imkanlara sahibdir. Hazırda bütün dünya dövlətləri mövcud böhranlardan çıxış yolları axtarıb-böhranlar isə zəncirvari qaydada artmaqda bir-birini dərinləşdirir. Enerji, qida və xammal çatışmazlığı kimi məsələlər qeyd olunan böhranlar silsiləsində öndə dayanır. Böhranları yaradan səbəblər müharibə və münafişlər, qarşıdurmaların daşınmaya mənfəti təsiri, xammal tədarükündə mövcud pozuntulardır. Hazırda dünyanın üz-üzə qaldığı enerji, qida və xammal çatışmazlığı böhran həddindədir-bu böhranları aradan qaldırılmasında sülh və sabitlikdən sonra enerji sahəsi birinci yerdə dayanır.

Enerji siyasətindən danışırıqsa, Azərbaycan-Türkiyə tərəfdaşlığı xüsusi qeyd olunmalıdır-bu gün Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri regionda yeni realiaqlar yaradır ki, bunun da ən mühüm cəhətlərdən biri enerji sahəsindəki uğurlu tərəfdaşlıqdır. İkitərəfli münasibətlərimizdə Ümummilli liderin xidmətləri xüsusi qeyd olunmalıdır-1991-1993-

cü illərdə Ulu Öndər Naxçıvan Muxtar Respublikasının rəhbəri kimi Türkiyə ilə ikitərəfli əlaqələrin inkişafına nail olmuşdursa, müstəqil Azərbaycana rəhbərliyi dövründə isə dostluq və qardaşlıq münasibətlərimizi daha da möhkəmləndirmişdir. Ulu öndər 2000-ci il dekabr ayının 29-da Yeni əsr və üçüncü minillik münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciəti zamanı demişdir: "1993-cü ilin yayından başlayaraq Türkiyəyə münasibətdə də xarici siyasət kursunda ciddi dəyişikliklər edildi və Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərində keyfiyyətə yeni bir mərhələ başlandı. Bu gün Türkiyə Azərbaycanın ən etibarlı siyasi müttəfiqi, bərabərhüquqlu iqtisadi tərəf müqabilidir... Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri iki qardaş xalqın mənfələlərinə xidmət etməklə yanaşı, dünyada və bölgədə sülhün və əmin-amanlığın bərqərar olması işinə də öz töhfəsini verir".

Azərbaycan 1991-ci ildə müstəqilliyini bərpa etdikdən qısa müddət sonra dövlətimizin suverenliyini ilk olaraq Türkiyə Respublikası tanıdı və 1992-ci ildə hər iki ölkənin diplomatik missiyaları fəaliyyətə başladı. Bir xalqın, bir millətin iki dövləti arasında qarşılıqlı əlaqələr inkişaf edərək birlik, həmrəylik mücəssəməsinə çevrildi. İki qardaş ölkə gələcəyə doğru birgə inamla addımladılar. 1992-ci il 1-3 may tarixlərində Türkiyə Prezidenti Turqut Özalın ölkəmizə, 1994-cü il 8-11 fevralda isə Ulu öndərin Türkiyəyə

Yeni enerji strategiyasının memarı...

ilk rəsmi səfəri ikitərəfli əlaqələrin uğurlu başlanğıcı oldu. Sonrakı mərhələlərdə yüksələn xətlə inkişaf etdirilən münasibətlər Türkiyə ilə Azərbaycanı bugünkü müttəfiqlik səviyyəsinə çatdırdı. Dostluğun, qardaşlığın Türkiyə-Azərbaycan örneyi türk dünyasına qarşılıqlı dəstəyin bariz nümunəsidir. Bu gün bütün türk dünyası siyasi, iqtisadi problemlərin həllində gücünü, potensialını ortaya qoyaraq sarsılmaz birlik nümayiş etdirir. Xalqların inteqrasiyası, dünya birliyi qarşısında ümumtürk mövqeyi türk dünyasının daha əzəmətli, qüdrətli olmasına xidmət edir.

Türkiyə Azərbaycanın ən böyük ticarət partnyorlarından-Azərbaycanın Türkiyəyə ixracında əsas pay enerji sektoru ilə bağlıdır. 2022-ci ildə Türkiyəyə 2 milyard 208 milyon dollar dəyərdə təbii qaz satılmışdır-bu, Azərbaycanın toplam idxalının 62 faizi deməkdir. Neft də diqqətə alınsa, Azərbaycanın Türkiyəyə ixracında enerji sektorunun payı 76 faizə yüksəlir. Elektrik enerjisi (79.2 milyon dollar) və alüminium (61.3 milyon dollar) da Azərbaycanın Türkiyəyə ixrac etdiyi əsas məhsullar arasındadır. Türkiyənin bu gün Avrasiyada əhəmiyyətini artıran daha bir vacib faktor onun enerji mərkəzinə çevrilməsidir. Ümumiyyətlə, proseslərin gedişi göstərir ki, Türkiyə enerji qiymətlərinin müəyyən edilməsi, nəqli sahəsində getdikcə həlledici rol oynamaqdadır. Sözügedən prosesdə Türkiyənin mövqeyinin güclənməsinə təkan verən əsas ölkələrdən biri qismində isə Azərbaycan çıxış edir. Müasir geosiyasi şəraitdə Azərbaycan-Türkiyə strateji tərəfdaşlığı daha da genişlənir. Azərbaycanın dünya birliyinə inteqrasiyasında, regional təhlükəsizliyin qorunmasında, ümumiyyətlə, ölkəmizin siyasi-iqtisadi və elmi-mədəni maraqlarının reallaşmasında Türkiyə dövləti ilə hərtərəfli əməkdaşlığın genişlənməsinə xüsusi əhəmiyyət verən Ümummilli lider 1993-cü ildə yenidən hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra bu istiqamətdəki kursun yüksələn xətt üzrə inkişafını təmin etdi. Azərbaycan Prezidenti kimi Heydər Əliyevin Türkiyəyə ilk rəsmi səfəri ikitərəfli əlaqələrin inkişafına yeni təkan verdi-səfər zamanı 16 mühüm sənəd imzalandı. 1994-

cü il sentyabrın 20-də imzalanmış "Əsrin müqaviləsi"nin xarici neft şirkətlərinin konsorsiumunda "Türk petrolları" şirkətinin təmsil olunması Türkiyə ilə Azərbaycan arasında strateji əməkdaşlığın inkişafının ilk əsas təzahürü idi. 1995-ci il aprelin 12-də Türkiyə Respublikasının Baş naziri xanım Tansu Çillərin Azərbaycanla səfəri zamanı Türkiyənin neft konsorsiumundakı 1,75 faizlik payının Azərbaycan neft payının hesabına 6,75 faizə qədər artırılması haqqında müqavilənin imzalanması iki dövlət arasındakı münasibətlərin ən real göstəricisi olaraq həm iqtisadi, həm də siyasi cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İki dövlət rəhbərlərinin müntəzəm xarakter almış qarşılıqlı səfərləri ölkələrimiz arasındakı münasibətlərin daha da inkişaf etdirilməsinə zəmin yaratdı. Azərbaycan regionda həyata keçirilən global iqtisadi layihələrin həyata keçirilməsində Türkiyənin yaxından iştirakına daim xüsusi diqqət yetirir. Avropa ilə Şərq ölkələri arasında nəqliyyat kommunikasiya əlaqələrinin yaradılması sahəsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən "Avropa-Qafqaz-Asiya Transqafqaz" nəqliyyat dəhlizi (TRASEKA) proqramının dəstəyi ilə 1998-ci il sentyabrın 7-8-də 32 dövlətin və 13 beynəlxalq təşkilatın iştirakı ilə tarixi "Böyük İpək Yolu"nun bərpasına dair Bakıda keçirilmiş beynəlxalq konfrans Azərbaycanla-Türkiyə arasında strateji tərəfdaşlığın genişlənməsinə yeni stimula verdi. Həm bu, həm də digər iqtisadi layihələrin həyata keçirilməsi istiqamətində atılan addımlar, xüsusilə Xəzərin enerji resurslarının dünya bazarlarına nəql olunması sahəsində Azərbaycan-Türkiyə arasında davamlı əməkdaşlığın genişləndirilməsi hər iki dövlətin regionda siyasi-iqtisadi və strateji maraqlarının təmin edilməsinə xidmət edir.

Azərbaycanın neft strategiyasının həyata keçirilməsi regional sabitliyin möhkəmləndirilməsi və qonşu dövlətlərlə, xüsusilə Türkiyə ilə strateji tərəfdaşlıq münasibətlərinin daha da dərinləşməsinə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xəzər regionunda fəal mövqeyi ilə seçilən və Azərbaycanın bütün məsələlər üzrə müttəfiqi hesab edilən Türkiyə əsas diqqətini respublikamızın neft ehtiyatlarının xarici bazarlara marşrutu üzərində cəmləşdirmişdir. Ümummilli liderin xarici siyasət kursunu novatorcasına, dinamik şəkildə, eləcə də çox uğurla davam etdirən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev qardaş Türkiyə dövləti ilə münasibətləri yüksələn xətt üzrə inkişaf etdirərək strateji müttəfiqlik səviyyəsinə qalxmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2010-cu il iyunun 7-8-də Türkiyəyə işgüzar səfəri zamanı iki dövlət arasında enerji sahəsində əməkdaşlığa dair bir sıra mühüm sənədlər imzalandı. Azərbaycan-Türkiyəyə və Türkiyə ərazisindən təbii qazın satışı və nəqlinə dair Bəyannamə, təbii qazın satışı və nəqlinə dair Anlaşma Memorandumunun imzalanması ölkələrimizin enerji sahəsində əməkdaşlığının yeni bir mərhələsi kimi qiymətləndirilir. Bu hadisə indiyə kimi iki qardaş dövlətin global enerji və nəqliyyat layihələrinin reallaşdırılması istiqamətində birgə göstərdikləri səylərin və əməkdaşlığın daha da genişlənməsinə göstəricisidir.

2011-ci il oktyabrın 25-də İzmir şəhərində keçirilən Türkiyə-Azərbaycan Yüksək Səviyyəli Əməkdaşlıq Şurasının ilk toplantısı çərçivəsində Türkiyə ilə Azərbaycan arasında qaz tranziti, qaz təchizatı və qaz alqı-satqısına dair sazişlər imzalanmışdır. Qaz tranzitinə dair imzalanmış saziş Cənub dəhlizi çərçivəsində Azərbaycan qazının Avropaya nəqlini nəzərdə tutur. Bakı-Tbilisi-Ceyhan xam neft, Bakı-Tbilisi-Ərzurum təbii qaz boru kəmərləri və Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu kimi nəhəng layihələrdən sonra Trans-Anadolu (TANAP) təbii qaz boru xətti layihəsi də ölkələrimizin regionda və dünyada nüfuzunu artırmışdır. TANAP layihəsinə görə Azərbaycan Türkiyə üçün önəmli qaz təminatçısı olmaqla yanaşı, eyni zamanda, Azərbaycan qazı Türkiyə vasitəsilə Avropaya nəql ediləcəkdir.

Ardı növbəti sayımızda